

Garrett Thomson: **Descartes**

Přeložil Tomáš Forró, Albert Marenčin – Vydavatelstvo PT,
Bratislava 2004, 112 s.

Útlá knížka Garretta Thomsona *Descartes* vychází v rámci překladové edice *Osobnosti filozofie*, kterou vydává Albert Marenčin – Vydavatelstvo PT. Podle vydavatelské poznámky na obálce knihy mají krátké monografie publikované v rámci uvedené edice zprostředkovat základní myšlenky a kontext tvorby nejvýznamnějších filosofů pro studenty filosofie i pro širší veřejnost. Takový záměr působí poutavě, ale s jeho naplněním jsou spojené nemalé obtíže. Napsat stručnou monografii o jedné z nejvýznamnějších postav raně novověké filosofie je totiž nanejvýš ošemetný úkol. Množství descartovské literatury je obrovské a v ní se objevuje i celá řada interpretací, které přistupují k Descartově filosofii z různých stanovisek, s odlišnými metodologickými zásadami a také s rozdílným chápáním účelu samotného výkladu. Proto také nelze napsat nezaжатou krátkou monografii o Descartovi, která by „objektivně“ vystihovala základní myšlenky a kontext jeho teoretické činnosti. Vždyť už samotné rozhodnutí o tom, které myšlenky jsou základní, je spoluurčováno preferovanou interpretací. Také Thomson ve své monografii většinu motivů Descartova myšlení jen zběžně načrtává a důkladněji probírá jenom několik vybraných myšlenek a argumentací, která je doprovází.

Kniha se skládá z dvanácti kapitol. V první kapitole se Thomson v několika odstavcích snaží nastínit kontext, v němž vznikalo Descartovo dílo. Druhá část zpravuje o základních událostech Descartova života a objevuje se v ní též romantický prvek údajné lásky k princezně Alžbětě (s. 23, srv. s. 97), který má pravděpodobně ve stylu hollywoodských filmů „polidštit“ osobnost racionalistického filosofa citem. V dalších částech Thomson ve víceméně chronologickém pořadí představuje obsah Descartových spisů. Zvláštní kapitolu věnuje *Pravidlům pro vedení rozumu* i nepublikovanému spisu *Svět*. Jádrem monografie jsou čtyři kapitoly, které přibližují metafyziku obsaženou v díle *Meditace o první filosofii*. Thomson se v těchto kapitolách zabývá standardním souborem témat, který se v souvislosti s Descartem objevuje v každých podrobnějších dějinách filosofie: metodická pochybnost, Cogito-princip, důkazy boží existence, záruka pravdivosti jasných a rozlišených idejí a pojetí omylu. V dalších kapitolách se probírají teze Descartovy filosofie, které považuje za aktuální či zajímavé soudobá filosofie myslí. V předposlední kapitole Thomson podává náčrt obsahu spisu *Vášně duše* a místo závěru je ke knize připojen Dodatek, který se věnuje některým, podle Thomsona sporným místům Descartovy argumentace v *Meditacích*.

Thomsonova kniha je koncipována v duchu edice, jíž je součástí – podává základní myšlenky Descartovy filosofie pro studenty filosofie. Proto nemá smysl posuzovat ji jako běžný badatelský počín. Thomson musel mnohé zjednodušit, jak kvůli pedagogickému aspektu práce, tak kvůli omezenému rozsahu, a bylo

by myslím nevhodné a lacině hnidopišsky vyhledávat věcné nedostatky takto limitovaného výkladu. Mnohem zásadnější jsou podle mého soudu metodologické vady celé práce, protože ty nelze vysvětlit ani cílem, ani rozsahem práce. Předně Thomson nikde neuvádí, podle jakých kritérií se řídil při výběru probíraných témat a při rozhodování o důkladnosti jejich zpracování. Proč se například o Descartově vědecké činnosti, objevech a přírodní filosofii pojednává jenom na čtyřech stránkách, zatímco metafyzice *Meditací* je věnována polovina knihy? Monografie se jmenuje *Descartes*, a nikoli *Descartova filosofie*, a proto by historik vědy mohl právem namítnout, že v Thomsonově práci dochází k násilné redukci Descartovy badatelské činnosti na myšlenky, které považuje za zajímavé soudobá filosofie. Samozřejmě je zcela legitimní, když se Thomson soustředí na Descartovu filosofii, ale samozřejmost bez metodologie zůstává pouze nevysloveným a nezdůvodněným předpokladem. Poctivé a korektní by bylo, kdyby Thomson například v úvodu uvedl, že přistupuje k Descartovu dílu z určitých filosofických pozic a že se chce soustředit na určité problémy, protože ho k tomu vedou určité důvody atp. Místo toho se v úvodu dočkáme pouze patetických frází o Descartově genialitě, které v soudných čtenářích mohou vyvolat nanejvýš znechucení. V případě příručky pro studenty by nadto bylo vhodné vložit upozornění, že podávaná interpretace je jen jedna z možných, že Descartovo dílo jako celek i konkrétní ideje se vykládají různým způsobem.

Dalším problematickým rysem knížky o Descartovi jsou zkrácené představy o dobovém kontextu a jejich metodologicky sporné vyhodnocení. Nedostatek obeznámenosti s tehdejší filosofii naznačují drobnosti, kterých si pozorný čtenář nemůže nepovšimnout. Thomson například třikrát (s. 9, 13, 72) cituje dobové autory (např. Eustachia a Sancto Paulo), ale z poznámek plyne, že se pokaždé jedná o citát z druhé ruky. Ve světle takového postřehu zní značně nedůvěryhodně poznámka o tom, že Descartovy knihy jsou ve srovnání s latinskými učebnicemi napsané přitažlivým stylem (s. 30). Podle mého soudu je Eustachiova dvousvazková *Summa philosophiae* (1609) vzrušující a nesmírně zajímavou četbou. Je celkem lhostejné, zda se na tomto tvrzení shodneme. Chci jen poukázat na to, že hodnotící soudy jsou relativní a jejich užívání bez metodologie, která zdůvodňuje kritéria hodnocení, je nesmyslné.

Neznalost dobové filosofie je nejvíce patrná v úvodním líčení kontextu Descartova díla (s. 5 - 15), které z hlediska historika filosofie představuje nejhorší část knihy. Vypráví se zde příběh o udatném géniovi, který zažehl svítilnu rozumu a díky jejímu neuhasitelnému světlu (*veritas vincat!*) osvobodil generace myslitelů ze zajetí středověkého tmářství. Na rozdíl od dobových omezeností a zbloudilců „právě on byl schopný vtedajšie dominantné chápanie univerza a ľudského života spochybnit“ (s. 5). Takové věty prozrazují naprostou neinformovanost o stavu vědění na počátku 17. století. Především neexistoval žádný dominantní obraz světa. V čistě kosmologickém ohledu se doboví autoři mohli přihlásit přinejmenším ke třem „systémům světa“: Ptolemaiově, Koperníkově a Tychonově. Z obecnějšího hlediska lze poukázat na to, že na sklonku epochy

tolerantního renesančního pluralismu, tj. na počátku 17. století, existovalo vedle sebe nejen ve Francii množství různých postojů a škol: novoscholastika, atomisté, hermetikové, ramisté, mystikové, humanisté, oblíbený skepticismus a také doznívající renesanční vitalismus a naturalismus. Například Campanella vydal v Paříži v letech 1636 – 1638 pět rozsáhlých spisů; *Rozprava o metodě* vyšla v roce 1637.

Thomsonovo vyprávění pokračuje dál oblíbenou historkou o zlotřilé církvi, která odsoudila dalšího nosiče svítilny rozumu, Galileiho. Přitom se již přinejmenším třicet let ví, že okolnosti procesu byly mnohem komplikovanější, než aby bylo možné je převádět na zpátečnický odpor církve vůči nové kosmologii. Proces s Galileim Thomsonovi slouží jen jako doklad pro zjevně ústřední tezi jeho filosofie dějin: „Celá moderná éra bola vlastne neuveriteľná dráma, obrovský zápas medzi dvoma svetonázorovými celkami: rodiacou se modernou vedou a stredovekým, náboženským a scholastickým myslením“ (s. 8). Taková větička by klidně mohla pocházet z nějaké osvícenské brožury, jakých napsal například neúnavný baron Holbach desítky – tato píle se zjevně vyplatila a navzdory intenzivnímu úsilí historiků filosofie a vědy posledních čtyřiceti let kupodivu i mezi filozofy existují stále ještě lidé, kteří věří této zjednodušující, dualistické, osvěcené, a přesto hloupé ideologii.

Třetí metodologickou chybu Thomsonovy práce vidím v nezvládnutém přecházení od historického výkladu k problémům a stanoviskům soudobé filosofie. Jako příklad lze uvést termíny skepse a skepticismus, které Thomson hojně uvádí v souvislosti s první meditací. Tyto výrazy se v dnešní filosofii užívají ve značně různorodém smyslu a přitom právě v kontextu Descartovy filosofie je třeba jasně vysvětlit, co se jimi myslí. Podle jedné z vlivných interpretací (R. Popkin, S. Toulmin) totiž projekt Descartovy metafyziky vznikl jako odpověď na dobově oblíbený pyrrhónský skepticismus (M. de Montaigne, P. Charron). A pyrrhonismus je zase promyšlené filosofické stanovisko, které rozhodně nelze redukovat jen na jakési agnostické pochybování. Právě tzv. tropy, které rozvinula pyrrhónská skepse a které zpochybňovaly neomezenou důvěru ve smyslové i racionální poznání, tvoří také součást Descartovy argumentace v první meditaci. Proto je třeba v této souvislosti velmi pečlivě volit výrazy a nezaměňovat pochybování o spolehlivosti lidských poznávacích schopností, metodickou pochybnost, soudobé filosofické stanovisko a antický či renesanční skepticismus. Identifikace moderních kategorií (nadto značně vágních) s Descartovými myšlenkami pak vede například k tvrzením, že „v historickom zmysle nie je skepticizmus Descartov problém. Náš však áno“ (s. 50). Můžeme pominout, že bez metodologického výkladu není vůbec jasné, kým jsou „my“ uvedení v druhé větě. Nelze však přejít, že bez vymezení výrazu skepticismus není prostě takové tvrzení srozumitelné.

Podle Thomsona dokonce Descartova metodická pochybnost představuje pro dnešního čtenáře výzvu (s. 50). Ať už se tím myslí kolektivi, metodická pochybnost může jen stěží představovat nějakou výzvu zkrátka proto, že je metodická – je

podřízena konkrétnímu cíli, má přisouzenou funkci a je záměrně navržena tak, aby vyústila do stanoviska, která po úvodním smetení noetického řádu umožní vybudovat nový noetický řád. Nejedná se o samostatný filosofický postoj, ale účelovou konstrukci, s níž může Thomson polemizovat, jen když zcela odhlíží od kontextu, v němž byla formulována. Vytržení Descartových myšlenek a argumentů z původních souvislostí a následná polemika patří mezi oblíbená povyražení některých soudobých autorů, otázkou však zůstává, jaký to má smysl. Anachronistická aktualizace Descartových stanovisek bez zohlednění jejich původní funkce a teoretického pozadí nevede ani k lepšímu porozumění Descartově filosofii, ani k vyřešení problémů soudobé filosofie, protože ty jsou formulovány jinak, za jiným účelem a na základě jiných poznatků. Čtenář s odlišnou filosofickou orientací než dějinněfilosofickou může takové počínání považovat za modelový příklad, jak pracovat s dějinami filosofie, potíž je v tom, že se v něm skrývá silné nebezpečí upadnutí do již zcela zjevných anachronismů. Za ně lze pokládat například Thomsonovo tvrzení, že Descartův dualismus odporuje neurologii a principu zachování energie (s. 94). V uvedeném místě se hovoří o Descartově rozlišení mezi myslící a rozlehlou substancí, které je náhle považováno za stanovisko v problematice filosofie mysli, vůči němuž se uplatňují argumenty odvozené ze soudobého bádání, a pak se zase beze všeho výklad vrací k Descartově filosofii. Celá pasáž je jen důsledkem metodologicky nezvládnuté tendence k aktualizaci historických obsahů, při níž dochází ke sporné identifikaci původní filosofické teorie se stanoviskem v soudobé diskusi.

Další metodologickou chybu Thomsonovy práce spatřuji v tom, že mezi vylíčením kontextu a vlastním výkladem Descartovy filosofie neexistuje žádná metodicky rozvinutá vazba s výjimkou patrně všeovševtlujícího motivu osy Zla (církve - scholastika - náboženství). Díky absenci spojení s kontextem se Descartova filosofie v Thomsonově pojetí nachází v teoretickém vakuu, protože není vůbec zřejmé, na co Descartes reagoval, proč sledoval určité cíle a proč považoval své argumenty za adekvátní. Thomsonův rozbor slavných míst *Meditací* se místo vsazení Descartových idejí do dobového kontextu většinou soustředí na poměrně detailní (vzhledem k rozsahu knihy) rozbor Descartových argumentů. Zkoumání konzistence argumentace je nepochybně důležitou součástí filosofické interpretace, ale v okamžiku, kdy se změní v samoučel, se ze zájmu o původní filosofickou koncepci stává pouhé intelektuální cvičení, které žádný jiný než tréninkový smysl nemá. Kromě údajné vzpoury proti nadvládě církve chybí v Thomsonově knize vysvětlení, proč Descartes uvažoval způsobem, který ho později proslavil a který moderna přijala za svůj. Thomson například oprávněně upozorňuje na to, že Descartova metafyzika měla tvořit základ pro fyziku (s. 50), ale nikde není zodpovězena otázka, která se nabízí: Proč něco takového Descartes považoval za nutné? Galilei ani Kepler nové metafyzické zdůvodnění vědy nepožadovali, proto by bylo zajímavé a poučné vysvětlit, v čem je Descartovo stanovisko jiné a specifické. Nebyl by takový výklad pro zájemce o Des-

cartovú filosofii užitečnejší a prínosnejší, než rozbor Russellových a Wittgensteinových námitek proti dĺčím argumentům v prvej meditácii?

Navzdory metodologickým výhradám považujú vydanie monografie o Descartovi za významný čin. Nejen proto, že v češtině taková monografie chybí, ale také proto, že studenti uvyklí na tlusté svazky dějin filosofie se budou moci přesvědčit o tom, že k Descartovu dílu lze přistupovat různým způsobem. A je docela možné, že více než práce historiků filosofie se studentům či badatelům s jinou filosofickou orientací bude Thomsonův výklad i jeho nevyslovené předpoklady zamlouvat více.

Hodnotit úroveň překladu do slovenštiny si netroufám, ale jako náznak kvalitní překladatelské práce působí jedna z poznámek na konci knihy (s. 111, pozn. 7). Ve slovenském vydání se totiž užívají, je-li to možné, již porízené překlady Descartových děl do slovenštiny či češtiny. V uvedené poznámce však překladatel Tomáš Forró upozorňuje, že slovenský překlad *Rozpravy o metodě* z roku 1954 neodpovídá ani Thomsonovu anglickému textu, ani původnímu francouzskému znění, a proto bylo nutné upravit slovenské znění citovaného místa podle anglického překladu a originálu. Taková krátká a skromná poznámka svědčí o pečlivé překladatelské práci, která se neomezovala jen na převod citátů z překládaných prací, ale opírala se i o původní francouzský pramen. Taková překladatelská poctivost si zaslouží vyzdvihnout, protože se bohužel nejedná o běžný postup.

Daniel Špelda